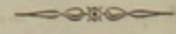

հիմակ, բարձրացած Աստուծոյ քով, որուն զօրութիւնը կը պարուրէ տիեզերքը, յարուցեալ Գրիստոսը անկորնչական կեանքի սկիզբը կ'ըլլայ իր եկեղեցիին համար (Մտթ. ԻԸ, 20), զոր վեր կը բռնէ՝ երբ ան կը կորանայ, զոր կը պատժէ՝ երբ ան կը մոլորի, և որուն զէպի վեր ընթացքը կ'ուղղէ դարերուն մէջէն, մինչև որ օր մը անոր հետ ըլլայ իր վերջնական յաղթանակին միջոցին երկնից հանգիստին ու փառքին մէջ:

ՕՐԷՆՔԸ

Յովն. Ա. 17

Հեղինակաւոր մարմինի մը կողմէ հասարակաց իրաւունքներու պաշտպանութեան համար սահմանուած կանոններու յօրինուածք մըն է Օրէնքը. որ ըստ յարմարութեան ամբողջութեամբ կամ մաս առ մաս հրատարակուելով, պատկանեալ հասարակութեան մէն մի անհատին կամ անոնց ամբողջութիւնը կազմող միութեան, համայնքին կամ պետութեան, իրաւանց և պարտաւորութեանց սահման դնելով, կենցաղի և գործունէութեան որոշ ուղղութիւններ յոյց կուտայ ամէնուն: Անոնք որ կը համարձակին Օրէնքին այս կամ այն կանոնը զիտութեամբ կամ նոյնիսկ անգիտութեամբ զանց առնելով, ձուռ ընթանալ կամ հակառակը գործել, անոնք գործողի իշխանութեան կողմէ իրենց ըրած զանցառութեան համար սահմանեալ պատիժը կը կրեն անխուսափելի կերպով: Եթէ խելք ունին կը խրատուին արդէն, իսկ եթէ ոչ՝ ամէն անգամ ալ իրենց յանցանքին համաձայն կը դատապարտուին:

Օրէնքը պարկեշտ և առաքինի անձերու ընկերութիւններու համար ինքնապաշտպանութեան ամուր սպաւէն մըն է միշտ, իսկ ոճրագործներու, զողերու, սուտ վկաներու, ուխտադրամներու եւ այս ու այլ կարգի ամբարիշտներէն թե՛ անձի համար՝ գլխուն կախուած Դամոկլեան սուր մը, որուն ծայրը եթէ երբեմն իր գագաթին մէջ մխուելէ վրիպի ալ, անոր ազդած սարսափը սակայն զոգ կը հանէ զինք շարունակ:

Օրէնքը մարդկային կեանքի և գոյա-

ցութեան պահպանութեան անհրաժեշտ մէկ տարրն է. գործարանաւոր մարմիններու համար սնունդի չափ անհրաժեշտ, իսկ անունչ մարմիններու համար, գոյացութեան և ինքնապաշտպանութեան պայման լինելով բնութեամբ տիեզերական է: Սուր իմացականութիւն և դատում ունեցող ամէն անհատ քաջ գիտէ թէ՛ մարդկային փորձառութեան ալլաղան մարդերուն մէջ կը գործեն օրէնքները բնութեան համաձայն մէկ կողապարի մէջ ձուլելու համար, ամէնքը, հակառակ մարդոց անհատականութեան և ազատութեան գաղափարին և իրերու անջատողական դեք բնութեան: Օրէնքները կը գործեն ի սկզբանէ անտի. Blackstone իրաւամբ ըսած է թէ «երբ Աստուած իրը շարժման մէջ զբաւ, նա նոյն ատեն հաստատեց շարժումը կարգ մը օրէնքներ որոնց պէ՛տք է համակերպի ամէն շարժական իր»: Աստուծոյ արարչագործութեան հրաշալիքներուն մէջ կարևոր տեղ մը կը բռնեն տիեզերքի բոլոր մարմիններուն սեպհական այդ թազուն զօրութիւնները: Անոնցմէ իւրաքանչիւրին զլուտը, հանձարի մը շողով պարզուող յայտնութիւն մը լինելով յոռաշղիմութեան և քաղաքակրթութեան նոր հորիզոն մը կը բանայ աշխարհի համար: Ինչպէս ամէն բարի բան ընդհանրապէս՝ Օրէնքներն ալ իրենց հունին մէջ աստուածային ինչ մը ունին: Պատմական վկայութեամբ գիտենք թէ անոնք երբեմն ուղղակի աւանդուած են Աստուծմէ, իսկ առհասարակ յօրինուած են Անոր առաջնորդութեամբն ու ազդեցութեամբը:

Այս կարգէն ծանօթ է Հին Ուխտի յիշած Տասնաբանեայն, զոր Սինա լեռան վրայ Աստուած ըստ Սուրբ Գրոց պատմութեան տարրերակներուն նախ բերանացի աւանդեց և ապա երկիցս գրաւոր յանձնեց Մովսէսի:

Բարեխոնի և Ասորեստանի Հնադէտներու կատարած պեղումներուն շնորհիւ զըտնուած Համուրաբիի օրէնքներու մէկ արձանագրութիւնը, օրէնքի կանոններուն հետ կը պատկերացնէ նաեւ անոր ստացութեան կերպն ու հեղինակութիւնը: Արև աստուած քանդակին մէջտեղը նստած՝ իր առջեւ ծնրագրող Բարեխացոց Համուրաբի թագաւորին կուտայ օրէնքներու տախտակ մը:

Բարեկացիք իրենց օրէնքները քարերու վրայ քանդակելով կը զետեղէին ամենէն յայտնի տեղերը, որպէսզի ոչ միայն իրենց քողաքացիները ի մտի ունենան Աստուծոյ և իշխանութեան հոգը, այլ նաև որպէսզի եթէ օր մը իրենց թշնամիները զիրենք յազ- թահարելով դան և իրենց հայրենիքը հա- րըստահարելու սպառնան, շուտով տեսնեն եւ սովորին արդարութեան եւ իրաւանց սկզբունքները, եւ զգուշանան աւերներ գործելէ. . . : Հոռոմայեցիք որ ամենէն ա- ւելի Օրէնքը յարգող, կարգ կանոնի վարժ ժողովուրդ մը եղած են ու կը մնան մինչ- չե հիմա ալ, ունէին օրէնքի ժ.Բ. տախ- տակներ որոնք հիմը եղած են իրենց բու- վանդակ օրէնագրութեան: Անոնք ալ աւ- տուածային ծագում վերացրած են օրէնք- ներուն:

Մովսիսական օրէնքին նախնական կա- նոններն ալ ժամոտակին կը գրուէին մաս- նաւոր պնակիտներու վրայ և կը զետեղ- ուէին իրենց սրբավայրերուն մէջ ի տես և ի յուշ ամէնուն:

Թիշեալ ազգերուն պէս կ'ընէին նաև Եգիպտացիներն ու Հայերը եթէ կորելի է հաւատ ընծայել Արչակունեաց աստղին հայ թագաւոր Վազարշակի համար Խորենացիի աւանդած տեղեկութեանց:

Որչափ ալ օրէնքներուն աստուածա- յին ծագում մը վերագրուի ինչպէս հիները նոյնպէս մենք պէտք չէ մտքէ հանենք ա- նոնց զարգացման մէջ մտրդոց ունեցած դերն ու բաժինը. Աստուած ինչպէս ամէն բանի նոյնպէս Օրէնքին սկիզբը գրաւ, ա- նոր սերմը նետեց տիեզերքի անհունու- թեան մէջ. մարդիկ է որ զայն մշակելու և աճեցնելու պէտքն ու պարտաւորութիւնը ունին, Աստուծոյ ծրագիրներն իրադրուե- լու համար: Այս պատճառաւ է որ երբ ձեռն- հաս տնձերու գործակցութեամբ Օրէնք կը շինուի, անիկա յաշս իշխողներու նուր- բականութիւն մը կը գտնայ: Արդարեւ ա՛յլ պէս նկատուած է ան իր յառաջդիմու- թեան բովանդակ եզափոխումի ընթացքին, որուն աստիճանաւորումները սապէս կը պատկերացուին առհասարակ:

Ա. Նախապատմական շրջաններուն երբ այժմու իմաստով գրաւոր օրէնք չկար, սո- վորութեան մը համաձայն անհատն ու ցեղը իրենց իրաւանց և պատուոյ պաշտպանու-

թեան համար կոխ կը մղէին: Հանրածա- նօթ է Արեան-վրէժի նորութեան մոլեգիւն զգացումը:

Օրէնքի աստիճանական զարգացման Բ. աստիճանը սա է. երբ ցեղի մը ան- հատները իրարու մէջ, կամ օտարներու հետ մէճի բռնուէին՝ համաձայնելով կը դի- մէին իրենց ցեղագետներուն, կամ քա- հանաներուն, որոնք իրենց բանականու- թեան ցուցմունքներուն համաձայն իրա-ւ արար լինելով վճիռներ կուտային, որոնք նման խնդիրներու համար կ'ընդհանրա- ցուէին: Այս կէտերը շատ լաւ կը լուսա- բանուին Մովսէսի Եգիպտոսի և ապա Մա- զրանացոց աշխարհի մէջ վարած դատերը: Նշանակալից են Ելից ԺԷ. զլիսուն մէջ Թո- թորի կողմէ իր փեսային տրուած հրա- հանգները:

Գ. Մովորութեամբ և նախընթացնե- րով կազմուած եղելութեանց զրի առնը- լին ու իրր կանոն բանաձևուելը:

Դ. Յան ու ցրիւ գտնուող կանոննե- րուն համախմբուելն ու տախտակներու կամ քարերու վրայ գրուելով հրապարակ- ներու վրայ գրուելը:

Ե. Օրէնքներու ժամանակին և միջա- վայրին համեմատ պատշաճեցուիլը. ուսանց ամբողջական կամ մասնակի բարձումը, այլոց ի նորոյ հաստատումը: Գիտուննե- րու կարծիքով Ելից ԽԱ-ԽԳ 19 զուտնե- րու մէջ արձանագրուած օրէնքները՝ որ շինուած էին Քրիստոսէ առաջ Թ. կամ առ առաւելն Ժ. գարուն՝ 4-500 տարիներ յե- տոյ բարեփոխուեցան, մէկ չորրորդը զանց անուեցաւ, երեք չորրորդը վերահաս- տատուեցաւ լաւագոյն կանոններու յաւել- մամբ որ արդիւնքն եղան Խորայէլի երեւելի մարգարէներուն, Ամօսի, Ովսէի և Եսայիի յառաջ բերած շարժումին (Դ. Թագ. ԽԲ- ԽԳ 25):

Որչափ ալ խորայէլացիները իրր աս- տուածպետական ժողովուրդ օրէնքներու աստիճանական զարգացում մը ունեցան, Աստուածատես Մովսէսներու եւ կայմակ- նամաքուր Եսայիներու միջոցաւ, բայց չկրցան երբեք հասնիլ կատարելութեան, ի- րենք ալ իրենց օրէնքներն ալ թերի մընա- ցին, և սարսափելի անկում մը ունեցան. օրէնքն ու աւանդութիւնը իրարու խա- նեցին, ոգին մոռցան՝ տառին կապուեցան

և փոխանակ օրէնքի անոր մակարոյձ տւելորդագաչաութիւններով ճոխացան. Օրէնքը վերականգնելու, անոր ոգին վերականգնանայնելու, օրինաց և մարգարէից թերին լրացնելու, առաքինիները պաշտպանելու, մոլորեալները դարձնելու, ի մի բան մարդկութիւնը փրկելու համար Մովսէսն օրէնքն և Եսայիներէն գերադանց մէկը պէտք էր երեւան դար, ոչ թէ հողածին այլ երկնածին մէկը, որ իր աստուածային հեղինակութեամբը, առանց կողմնակի նկատողութեանց, զտաէր ցորենը յարդէն վճռականօրէն, և զձէր միանգամ ընդ միշտ այն ճամբան որ զէպի փրկութիւն կ'առաջնորդէ ոչ միայն հրէութիւնը այլ բոլորանգակ մարդկութիւնը:

Օրհնեալ է Աստուած, փրկութեան աստղը շողայ, ծնու Մեսիան, կրակի տուաւ օրէնքի պատմութեանին տակ դիպուած որոմեններն ու յարգերը, վերահաստատեց ինչ որ լա՛ւ է, աւելցուց ինչ որ մարդկութեան կը պակսէր, իր կեանքին օրինակովը և աշխարհին տուած բանին կենաց քարոզութեամբ: Ինք որ օրէնքէ և ամէն բանէ վեր էր իբր կատարեալ մարդ ու կատարեալ Աստուած, օրէնքի տակ մտաւ, օրէնքի հանդէպ խորունկ յարգանքով վերաբերուեցաւ, զայն նկատելով «կեանքի այն ճամբան զոր Հայրը տուած էր իր ժողովուրդին», ու նաև «բովանդակութիւնը Աստուծոյ կամքին և մարդոց պարտաւորութիւններուն»: Ան այս պատճառաւ այնպիսի կատարելութիւն մը տուաւ իր փոքրիկ Օրինակիւրքին տարողութեան, որ մենք այսօր իրմէ 2000 տարի յետոյ, անցեալի փորձառութեամբ վստահացած, կրնանք իւրացնել իր սա հուսատու՛մը. «Իւրին իցէ երկնից և երկրի անցանել, քան յՅրինացն միոյ նշանախեցի անկանել» (Պ.ուկ. ԺԶ. 17. Մատթ. Ե. 17):

Թերևս գտնուին այնպիսիներ որ զարմանան մեր ընդունած և պնդած այս հաստատումին վրայ՝ տեսնելով որ մարդիկ զպատի պէս օրէնքն ալ կը փոխեն: Անոնք թերևս հարցնեն՝ միթէ կարելի՞ է այդ: Ի՛նչ ևն այդ օրէնքին բաղկացուցիչ տարրերը.

— Այո՛, կարելի է. ու պատասխանենք անոնց.

Քրիստոսի հաստատած օրէնքին հիմերուն ու կառուցած շէնքին նիւթերը կ'իր

կամ ազլու չեն, այլ ձոյլ ոսկի, այսինքն՝ Սէր և Բարութիւն, Լոյս և Իմաստութիւն, կամ մէկ խօսքով Շնորհք և ճշմարտութիւն ևն մեր Փրկչին տուած նոր Օրէնքին տարրերը, ինչպէս կ'ըսէ Աւետարանը: «Զի՛ օրէնքն ի ձեռն Մովսէսի տուան. շնորհքն և ճշմարտութիւն ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի եղին»: (Յովհ. Ա. 17):

Ի՞նչ է սակայն այն Շնորհքն ու ճշմարտութիւնը որ Քրիստոսի միջոցաւ յայտնուեցան աշխարհի:

Այն գերազանց Շնորհն ու բարձրագոյն ճշմարտութիւնը՝ Աստուծոյ սիրոյն Յիսուս Քրիստոսով յայտնութիւնն է պարզագոյն. «զի այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ մինչև զմրդին իւր միածին ևս» (Յովհ. Գ. 10): Եւ Միածինն ալ իր ոսկեզէն պատուիրաններով մեզ սովբեցուց Աստուծոյ ճամբան ու Անոր իրմով մեզի ըրած Շնորհը փոխարինելու երեք կերպերը. մեր Աստուածն ու ընկերը սիրելու չափն ու եղանակը (Մատթ. ԻԲ. 34-40) և մեր ընկերային պարտաւորութեանց սահմանը որ սա է. «Չամենայն զոր միանգամ կամիջիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ. այնպէս և զուք արարէք նոցա»:

Սէրը լրումն է Քրիստոսի Օրէնքին: Սիրոյ պատուէրներուն՝ կամ քրիստոնէին պարտաւորութեանց զուճարութիւնը, ամբողջութիւնն է Քրիստոնէական Օրէնքին:

Հին իսրայէլացիները իրենց զբաղանակներուն վրայ խնամքով կը զրէն հին օրէնքին պատուէրները, քրիստոնէաները Փրկչին և նմանեաց սիրով պէտք է լեցընեն իրենց սիրտերը:

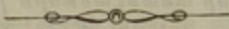
Բնութիւնն ու իրերը, աստղերն ու արեւները, ընկերութիւններն ու պետութիւնները այս կամ այն օրէնքին կը հրպատակին, իւրաքանչիւրը իր և ընդհանուր յառաջգրութեան համար. այն աստղը որ կը խոտորի կամ կը զանդադի իր գնացքին մէջ կ'իյնայ. մեքենան՝ կը կենայ. ընկերութիւնը՝ կը քայքայուի. անձը՝ կը տուժէ. իսկ հաստացեալը կ'արտաքսուի երկնից Թագաւորութիւնն և կը դատապարտուի գեհնի հրոյն:

Կը պատմուի թէ Հոռոմայեցի «անա-
 չառ» դատաւոր մը, Բրուտոս, մարդկային
 օրէնքներու զանցառութեան համար, ի զօ-
 րու եղող ժամանակաւոր օրէնքի մը մէկ
 տրամադրութեան համաձայն, կախազանի
 պատիժով մահուան դատապարտեց իր իսկ
 զաւակները. կարելի է ուրեմն երեւակայել
 թէ՛ ինչ պիտի ըլլայ յաւիտենական Ար-
 դարին դատաւճիւրը անոնց համար, որ զի-
 տակցաբար զանց կ'առնեն Սիրոյ Օրէնքը,
 որ կ'ուրանան աշխարհին եղած մեծագոյն
 Շնորհքը, որ հետու կը փախչին բացարձակ
 ձշմարտութենէն:

Եթէ մարդկային օրէնքները կը գոր-
 ծադրենք չարիքէ խոյս տալու համար մի-
 այն, զի երկրաւոր օրէնքը չի վարձատրեր,
 ներելի՞ է որ թերանանք զմեզ ոչ միայն
 գեհեմի հօրէն փրկող՝ այլ յաւիտենական
 կեանքի երկնային բարիքներն ապահովող
 Օրէնքին գործադրութեան մէջ:

ԶԳՕՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԽՈՐՀՈՒՐԳ ԵՒ ԽՕՍԳ

Ասկեւ նշմարիս գեղեցկութիւն Աստուծակ
 կու գայ եւ Անոր կը վերադառնայ:

*

Աւելի դիտրիմ ե անկեւելիս բառ մ'իսկ չար-
 սասանել, քան թէ պիտի եղածեւ սելիս բառեր
 չխօսիլ:

*

Չախազանց հեշտ կեանքը մեծագոյն չարիքի
 մըն ե որ կրնայ պատահիլ երիտասարդի մը:

*

Քաջը ապրուած Աւեստանեւ ե, եւ Աւե-
 ստանը՝ քարոզուած Քաջը:

*

Բնութիւնն ստուածային վայելչութեան
 արտաքին զանն ե:

*

Անասուածը անկե քան կը տեսնե քնու-
 րեան մեջ քացի Անկի՝ ստանց որուն քան մը
 պիտի չլինի:

*

Սալարիկ ինաստարտութիւնը կը հեռացնե
 մարդը կրօնիկն, իսկ շատը անոր կ'առաջնորդի:

ԱՆՔԵՂՈՒԱԾ ԿԱՅՅԵՐ

Վ Ա Հ Ա Գ Ն

«Եօթը Բագինները» իրենց տեղերուն
 վրայ կործանելէ յետոյ՝ Լուսաւորիչ Կեսա-
 րիա մեկնեցաւ, ընդհանուր Հայոց եպիս-
 կոպոս ձեռնադրուելու համար, ինչպէս կը
 պատմէ Ագաթանգեղոս: Ի գարձին՝ տեղե-
 կացաւ որ Տարօնոյ Աշտիշատի մէջ տա-
 կաւին կանգուն կը մնար Վանկլանեան կոչ-
 ուած բազմահարուստ մեհեանը, Քարքէ
 լերան անարին մօտ, Եփրատի (Արածանի)
 վրայ, «որ հանդէպ հայր ի մեծ լեռանն
 Տաւրոսի (*): Այդ մեհեանը երեք բազին-
 ներ ունէր, տեսակ մը երեքուքուս (triade)
 պաշտամունքի ձևացումով. անոնցմէ մէկը
 նուիրուած էր Վահագնի, իսկ միւսները
 Անահիտի եւ Աստղիկի բազիններն էին:
 Լուսաւորիչ Կեսարիայէն իր հետ բերած
 սրբոց նշխարները (Յովհ. Մկրտչի եւ Աթա-
 նազինէս Հայրապետի) մօտաւոր ձորակի
 մը մէջ հանգչեցնելու համար՝ մէկ կողմէն
 հրամայեց մատուռ մը շինել ե միւս կող-
 մէ «մրճօք տապալել զշինուածս բազ-
 նացն»: Դեւերը հոս ալ իրենց խաղը կը
 խաղան, այս անգամ մեհեանին դուռը
 ծածկելով յարձակողներու աչքէն, բայց
 վերջապէս կը յաղթահարուին, ե «կոտո-
 բեցան մարդիկ պաշտաման քրմութեանն
 որ ի տեղումն անց էին» (Ագաթանգեղոս):
 Վանկլանեան մեհեանի պաշտօնը իբրեւ
 ուրերոյ (**), կը նշանակէ պատմիչը, ան-

(*) Փաստս ալ կը գրէ. «սարաբաժը մեհեա-
 սեղին շերակեայ (= Վանգեի), որ կայ դէմ յան-
 դիման լեռին մեծի՝ որում Տուլն (Տաւրոս) անուա-
 նեայ կարգան» (Պատմ. Գ. ժդ.):

(**) Վանգեը երէ յիշատակուեան կարգիննա-
 մածայն ուրերոյ չնկատեմ, ինչպէս կ'ենթադրէ
 Carrière, անեղի չըլլայ քերես իբրեւ Օրծօճ հա-
 մարեկ զայն, 7 մայրակ-աստածութիւններէն զան դիմ
 մը արթով իրեն: «Diese épitās und óγδοάς finden
 sich auch in den orphischen Ideen» (Abraxas, 46):
 — Վանգեի ուրերոյ կաշուր կրնայ մեկնուիլ նաեւ
 իբրեւ բարձրագոյնը կամ գերագոյնը քան միւս եօթը
 դիմերը: Փիւնիկեցոց մէջ ալ «Եմանը» որ 7 կա-
 բիրներուն բազուարն էր՝ կը համարուէր մեծագոյնը ա-
 նոց մէջ, եւ իր անունը կը բարձրանուէր ուրերոյ:
 Եման կը կրէր իր վրայ օճեր՝ որոնք խորհրդանշաններ